

## ปริทัศน์หนังสือ “การศึกษาสังคมผลไม้รวม”

พัททยา สายหู. การศึกษาสังคมผลไม้รวม. กรุงเทพฯ:  
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

ศยามล เจริญรัตน์

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



บทปริทัศน์หนังสือฉบับนี้เขียนไม่่ง่ายเพราะนอกจากจะมีคำนำของอาจารย์พัททยา สายหูแล้ว ยังมีบทตามของ ศ.สุริชัย หวันแก้ว ลูกศิษย์ที่เติบโตตามรอยครูได้ไม่ยิ่งหย่อนกัน อีกทั้งยังมีบทบรรณาธิการบันทึกของอาจารย์สมหมาย ชินนาค มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี หลานศิษย์อีกท่านที่เติบโตในสายวิชาการตามผู้เป็นครู ดังนั้นงานปริทัศน์ชิ้นนี้จึงขอกล่าวถึงงานของอาจารย์พัททยาในมุมมองของหลานศิษย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคนทำงานรุ่นหลานในที่ทำงาน (สถาบันวิจัยสังคม)

ในช่วง 50 ปีก่อนหน้านี้ สำหรับวลี “โฉมฉาย-สายหู-ชูโต” จะเป็นฉายาในตำนานแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ไม่มีใครในแวดวงนักวิชาการไทยสมัยนั้นไม่รู้จัก ศ.ดร.ประชุม โฉมฉาย คณบดีคนแรกของคณะเศรษฐศาสตร์ ศ.ดร.พัททยา สายหู ผู้อำนวยการคนแรกของสถาบันวิจัยสังคม และนักวิชาการบุกเบิกสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (อาจารย์พัททยาได้ทุน กพ. ไปเรียนปริญญาการเมืองและเศรษฐศาสตร์ (P.P.E.) ที่ Oxford และได้ B.Litt. ที่เรียนด้านมานุษยวิทยาพ่วงท้ายกลับมาด้วยซึ่งเป็นคนแรกของเมืองไทย ต่อมาได้ทุนไปเรียนต่อปริญญาเอก หรือ D.Phil ทางมานุษยวิทยา ที่ Oxford อีกครั้ง) และ ศ.ดร.สมศักดิ์ ชูโต หัวหน้าภาควิชาการทูตและการต่างประเทศ



“กลไกของสังคม” เป็นผลงานคลาสสิกที่ผู้เขียนและนิสิต นักศึกษาสายสังคมวิทยาต้องอ่านเมื่อครั้งเป็นนักเรียนชั้นปริญญาตรี จวบถึงชั้นปริญญาโท หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือแบบเรียนสังคมวิทยาเล่มแรกๆ ที่อ่านแล้วให้ความรู้สึกถึงความพยายามในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมไทยจริงๆ ที่ไร้กลิ่นของนมนมเนยจากต่างประเทศตามวัตถุประสงค์ของอาจารย์พทยาที่กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือกลไกของสังคม (พทยาสายหู, 2516) เนื้อหาที่เข้าใจง่าย ยังทำให้ศิษย์รุ่นหลานแบบผู้เขียนสามารถเข้าใจแม้ว่าปรากฏการณ์ในหนังสือเหล่านั้นจะผ่านมาร่วม 30 ปี แล้วเมื่อย้อนกลับไปหยิบมาอ่านในทุกวันนี้ก็ยังคงสามารถเข้าใจได้ภายใต้ “วิถีแบบไทย” ในฐานะงานเขียนสำคัญในสำนักคิดของกลุ่มโครงสร้างหน้าที่ (structuralism- functionalism) ชั้นแรกๆ ของประเทศไทยที่เรียกว่ายังไม่แก่เลยสักนิด จนแทบจะกล่าวว่ล้าหน้าไปมากในยุคสมัยนั้น

“การศึกษาสังคมผลไม่รวม” เป็นหนังสือรวบรวมผลงานของอาจารย์พทยา สายหู ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2559 เนื่องในวาระครบรอบ 42 ปี สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2559 หนังสือประกอบด้วยบทความ 14 ชิ้น ที่เขียนขึ้นในแต่ละช่วงเวลาตามที่ต่างๆ ระหว่าง พ.ศ. 2512-2542 กับอีกหนึ่งบทบรรณาธิการบันทึก ผู้เขียนเป็นอีกคนหนึ่งที่ได้มีโอกาสรับรู้ขั้นตอนการจัดทำหนังสือเล่มนี้ ความไม่ง่ายของการรวบรวมต้นฉบับ การปรับปรุง รวมถึงความทุ่มเทในการประสานงานระหว่างนักวิชาการรุ่นใหญ่สองท่าน (อาจารย์สุริชัย หวันแก้วและอาจารย์สมหมาย ชินนาค) ให้กลายเป็นหนังสือเล่มนี้ คุณูปการที่บรรณาธิการทั้งสองท่านมุ่งหวังให้นักวิชาการรุ่นใหม่ได้อ่านความ “ล้ำยุค” และ “แตกฉาน” ของครูท่านหนึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เหล่าศิษย์หลาน ศิษย์เหลน ได้เปิดตา เปิดหัวถึงประวัติศาสตร์วิชาการไทยที่ไม่เคยล้าหลังเลยอีกครั้ง

บทความทั้ง 14 ชิ้น ได้พยายามสร้างองค์ความรู้จากสังคมไทยเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของสังคมของเรา ในแบบฉบับที่ไม่ต้องพึ่งพาความรู้จากฝรั่ง ซึ่งอาจารย์ใช้คำว่า “ต้นไม้พลาสติก” ในบทความว่าหมายถึง การอธิบายว่าองค์ความรู้ที่เกิดจากการหยิบยืมความรู้ฝรั่งมาใช้ในสังคมไทยนั้นไม่อาจเติบโต และเจริญงอกงามได้ ฉะนั้น ต้นไม้พลาสติกก็ไม่มีวันงอกงามได้ ฉะนั้น การศึกษาสังคมผลไม่รวมจึงเป็นเรื่องของการรวมเอาปรากฏการณ์ที่เกิดในสังคมไทยที่หลากหลาย และอาจดูไม่หรูหราแต่มีความสำคัญในสังคม ซึ่งเป็นกลไกในการขับเคลื่อนสังคมมาอธิบายแบบง่ายๆ ตามแบบฉบับอาจารย์พทยาสายหู

บทความทั้งหมดแบ่งออกเป็นสามส่วนที่ผสมปนเปกันระหว่างงานทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ส่วนที่มากที่สุดของบทความเป็นเนื้อหาว่าด้วยงานด้านวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) และชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ซึ่งเป็นแนวทางมานุษยวิทยา ประกอบด้วย บทที่ 4 “วัฒนธรรมกับการพัฒนาคนในสังคม”, บทที่ 5 “วัฒนธรรมไทย-วัฒนธรรมเทศ”, บทที่ 6 “การผสมผสานของวัฒนธรรมตะวันออกกับตะวันตก”, บทที่ 7 “ภาษาและวัฒนธรรม”, บทที่ 8 “การสนับสนุนงานวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยหน่วยงานของราชการ”, บทที่ 9 “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยเรื่อง “ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย”, บทที่ 12 “ออกليبสองภาษา”, บทที่ 13 “ประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย-มาลาญของนักสังคมวิทยา” และ บทที่ 14 บทสุดท้ายเรื่อง “ชาติพันธุ์วิทยา” รวมทั้งสิ้น 8 บทความ

ความน่าสนใจมาก ๆ ของงานกลุ่มนี้คือ การอธิบายสิ่งที่เราพบเห็นรอบตัวเราในสังคมไทยสอดแทรกแนวคิดเชิงวิชาการ ซึ่งบางเรื่องเป็นเรื่องที่เรารู้อยู่แล้วแต่มองข้าม หรือมองว่าไม่สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องของวัฒนธรรมรอบๆ ตัวเรา สิ่งของ ธรรมเนียมปฏิบัติ หรือความเชื่อ ที่เรียกรวมว่า “วิถีชีวิตของกลุ่มคน” ที่เกิดการเปลี่ยนแปลง จากการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (culture diffusion) มีสิ่งใหม่และสิ่งเก่า จนเกิดการปฏิเสธหรือการยอมรับสิ่งใหม่ (ในบท

วัฒนธรรมไทย-วัฒนธรรมเทศ) เกิดแนวคิดเรื่องการปะทะทางวัฒนธรรม ที่จะนำไปสู่การผสมผสานทางวัฒนธรรม และการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในสังคม (ในบท วัฒนธรรมกับการพัฒนาคนในสังคม) ส่วนหนึ่งเรามักมองวัฒนธรรมที่หยิบยืม (borrowing) มาเป็นของใหม่และรับเอาเข้าใช้ในสังคม เมื่อวัฒนธรรมวัตถุและไม่ใช่วัตถุปรับตัวตามกันไม่ทันก็จะนำไปสู่ความล่าช้าทางวัฒนธรรม (culture lag) ตามแนวคิดของ William F. Ogburn (อ้างถึงใน Schaefer, 2009) อย่างไรก็ตาม ส่วนหนึ่งอาจารย์ได้อธิบายถึงข้อถกเถียงระหว่าง วัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่สิ่งใดดีกว่ากัน (ในบท ประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย-มาลาญของนักสังคมวิทยา) แล้วพบว่า ประเพณีเก่าไม่ได้ล้าหลังไปเสียทุกอย่าง ในขณะที่ความก้าวหน้า หรือวัฒนธรรมแบบใหม่ ก็ไม่ได้ถูกต้องเหมาะสมไปทุกอย่าง จึงต้องพิจารณาอย่างใกล้ชิดและแสวงหาวิธีการนำมาใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดต่างหากคือสิ่งสำคัญ

อีกส่วนเป็นเนื้อหาทางสังคมวิทยาว่าด้วยโครงสร้างหน้าที่ และช่วงชั้นทางสังคม (ไทย) ประกอบด้วยสองบทความ คือ บทแรก “สถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมและวัฒนธรรมไทย” และบทที่สอง “ภาวะสังคมไทย: โครงสร้างสังคม” สำหรับบทแรกนั้นชื่ออาจจะกลายเป็นเรื่องวัฒนธรรมของกลุ่มข้างบนมากกว่าที่จะเป็นเรื่องทางสังคมวิทยา แต่ถ้าอ่านโดยตลอดแล้วจะพบว่า อาจารย์ได้สอดแทรกแนวคิดเรื่องโครงสร้างหน้าที่ไว้อย่างแนบเนียน อาจารย์เริ่มต้นจากระบบการปกครองแบบไทยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองสูงสุดในสถาบันพระมหากษัตริย์ (institution) หน้าที่ของสถาบันการคงอยู่ และผลกระทบที่สถาบันพระมหากษัตริย์ส่งผลต่อสังคมไทยในสมัยต่างๆ การปกครองนี้เองทำให้เกิดแนวคิดเรื่องชั้นในสังคมไทย โดยเฉพาะในระบบ “ศักดินา” จะพบว่าชนชั้นในสังคมไทยมีการแบ่งแยกชัดเจน ในที่นี้ระบบศักดินาแบบไทยออกจะแตกต่างกับของฝรั่งแม้ว่าอำนาจจะถูกกำหนดให้มีมาน้อยตามปริมาณของที่ดินเหมือนกันก็ตาม (จิตร์ ภูมิศักดิ์, 2500 และ ศีกฤทธิ ปราโมช, 2504) ซึ่งชนชั้นยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของชนชั้นอีกด้วย ในสังคมที่มีช่วงชั้นมักใช้ 3 มิติที่ใช้เป็นเกณฑ์การจัดช่วงชั้นบุคคล คือ

อำนาจ ความมั่งคั่ง และเกียรติยศ ซึ่งในประเทศไทยนั้นอาชีพเป็นหนึ่งในสิ่งที่ใช้ในการจัดช่วงชั้นผ่านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ และสถานภาพทางสังคม (สุภางศ์ จันทวานิช, 2534) ซึ่งเชื่อมโยงไปสู่การดำรงวัฒนธรรมที่จำเป็น สำหรับบทความเรื่อง ภาวะสังคมไทย: โครงการสร้างสังคม นั้นเน้นไปที่ความพยายามอธิบายให้เข้าใจว่า “โครงสร้างสังคม” คืออะไร และในโครงสร้างนั้นมีระบบความสัมพันธ์อะไรบ้างในสังคม ซึ่งก็คือความสัมพันธ์ของชนชั้นทั้งหมดของคนในสังคม ดังนั้นเมื่อต้องการพัฒนาสังคมจึงไม่อาจจะเลยที่ต้องพัฒนาโครงสร้างของสังคมไปด้วย

สุดท้ายเป็นเรื่องของความรู้กับมุมมองของวิชาการในสังคมไทย ที่องค์ความรู้และวิถีวิทยาเป็นสิ่งที่ท่านเรียกว่า “ต้นไม้พลาสติก” ไม่อาจเติบโต รวมถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยกับองค์ความรู้ ประกอบด้วย บทที่ 3 “การศึกษา กับสังคม”, บทที่ 10 “มหาวิทยาลัยในเขตภูมิภาคกับภาวะแวดล้อม” และ บทที่ 11 “วิชาการสายสังคมศาสตร์: ต้นไม้จริงหรือต้นไม้พลาสติก”

ในบทเรื่องการศึกษากับสังคมนั้นเป็นการตั้งคำถามถึงระบบการศึกษาในสังคมว่าคืออะไร มีบทบาทอย่างไร ใครต้องมีหน้าที่ดูแลการศึกษา และคนในสังคมคาดหวังหรืออยากใช้ประโยชน์อะไรกับการศึกษา ประการหนึ่งที่เสนอไว้เด่นชัดคือการปรับปรุงระบบการศึกษา (อาจจะไม่ใช่แค่ในระบบ) ที่ดีมีคุณภาพเป็นหน้าที่ของรัฐ เพื่อยังประโยชน์ให้กับเด็กและเยาวชนที่จะกลายเป็นอนาคตของชาติ ซึ่งประเด็นนี้ยังคงเป็นประเด็นสำคัญในสังคมไทยมาตราบทุกวันนี้ การเริ่มต้นในบทความนี้ได้โยงไปสู่อีกสองบทความที่ได้อธิบายถึงระบบการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นหรือระดับอุดมศึกษาว่า ความรู้ที่ถูกใช้สอนในมหาวิทยาลัยต่างจังหวัดเป็นอย่างไร คุณภาพของมหาวิทยาลัยคือคุณภาพของความรู้หรือคุณภาพในกระตาด ความรู้ที่ต้องการสอนควรเป็นความรู้แบบใด เหมือนว่าวงวิชาการกำลังติดกับกับความหมายของความรู้ อีกทั้งยังทำให้เห็นปัญหาที่มหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคยังต้องเผชิญที่ทำให้หน้าที่ของการให้และกระจายความรู้ไม่เต็มประสิทธิภาพ ซึ่งส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาคือการวางบทบาทและเป้าหมายของมหาวิทยาลัยเหล่านี้ให้ชัดเจน เพื่อให้ก้าวอย่างของ

มหาวิทยาลัยที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตัว เช่นเดียวกับในบทสุดท้าย เรื่องวิชาการสายสังคมศาสตร์ฯ อาจารย์พัทยากำลังบอกว่า ความรู้หรือหลักสูตรที่ถูกสอนในสังคมสำหรับสายสังคมศาสตร์ไม่ได้ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริง แต่กลับถูกทำให้สอนในสาขาวิชาความรู้ที่มี (จากตัวผู้สอน) เสียมากกว่า ปัญหาหลักๆที่ทำให้วิชาการสายสังคมศาสตร์เป็น “ดอกไม้พลาสติก” ไม่อ่องงาม คือปัญหาที่ความเข้มแข็งของวิชาที่ยังไม่แน่นพอจะนำไปสู่การวางนโยบาย เสรีภาพของวิชาการยังไม่เกิดอย่างแท้จริง และบทบาทและการได้มาซึ่งผู้นำ (หัวหน้าภาควิชา) ไม่ได้ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางวิชาการ ซึ่งอาจารย์ได้เสนอแนวทางในการแก้ปัญหาทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดอิสระทางวิชาการของมหาวิทยาลัยด้วยการปลดปล่อยมหาวิทยาลัยออกจากการควบคุมทางการเงิน ให้สามารถบริหารตัวเองได้และสามารถวางเป้าของการดำเนินกิจกรรมทางวิชาการอย่างแท้จริง ซึ่งแนวคิดแบบนี้คงเรียกว่า “ล้ำยุค” อย่างมากสำหรับเอกสารที่พิมพ์ใน พ.ศ. 2528

ในฐานะผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ นอกจากความรู้ที่หั่งแอบให้คิดและเขียนให้อ่านตรงๆ ในหนังสือแล้ว สิ่งหนึ่งที่ได้รับมาเป็นผลพลอยได้คือ วิธีของการขบปัญหาที่ต้องมองออกไปไกล และนอกรอบที่พบจากเนื้อหาสาระ แล้วนั้น ผู้เขียนยังมองเห็นถึงความเมตตา และการให้กับทุกคน (ในฐานะครู) ของอาจารย์พัทยา สายหู



ด้วยอาลัย “อาจารย์พัทยา สายหู” ครูผู้ยิ่งใหญ่

## รายการอ้างอิง

## ภาษาไทย

- จิตร ภูมิศักดิ์. (2500). **โฉมหน้าศักดินาไทย**. สำนักพิมพ์ศรีปัญญา: กรุงเทพฯ.
- พทยา สายหู. (2516). **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2504). **ฝรั่งศักดินา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2534). **การจัดช่วงชั้นทางสังคม: เกียรติภูมิของอาชีพต่างๆในสังคมไทย**. รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

## ภาษาอังกฤษ

- Schaefer, Richard T. (2009). **Sociology: A Brief Introduction**. 8<sup>th</sup> Edition. New York: McGraw-Hill.